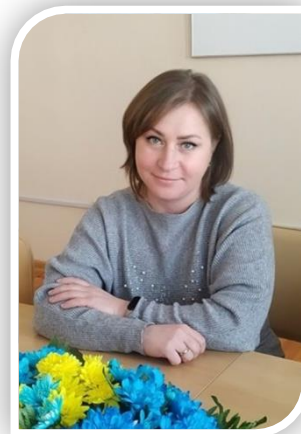

ІНКЛЮЗИВНЕ НАВЧАННЯ**Оксана ШАРКЕВИЧ,**

*методист ресурсного центру
підтримки інклюзивної освіти
Чернігівського обласного
інституту післядипломної
педагогічної освіти
імені К. Д. Ушинського*

Наталія КРАВЧЕНКО,

*старший викладач кафедри психології
Чернігівського обласного інституту післядипломної
педагогічної освіти імені К. Д. Ушинського*

***ІНКЛЮЗИВНЕ НАВЧАННЯ В УКРАЇНІ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ,
ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ******ІНКЛЮЗИВНЕ НАВЧАННЯ – MUST HAVE ДЛЯ СУЧАСНОЇ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ДЕРЖАВИ***

Із входженням України в міжнародний освітній простір для нашої держави стали чинними міжнародні нормативно-правові документи щодо осіб з особливими освітніми потребами (далі ООП), в тому числі, їх освіти. Становлення інклюзії у світі розпочалось у 1983 році, коли міжнародна спільнота визначила зобов'язаність урядів країн бути відповідальними за здобуття середньої освіти в різних формах, в тому числі професійного навчання; зробити їх можливими й доступними для кожної дитини. Незважаючи на те, що поняття «інклюзивний» вже досить давно присутнє в усіх сферах життя суспільства, багато хто помилково вважає, що це про людей з інвалідністю. Насправді, інклюзія та безбар'єрність – це про всіх і для всіх членів суспільства. На практиці інклюзія означає, що коли якийсь заклад зі сфери послуг заявляє, що він інклюзивний, для всіх людей це слугує сигналом: «мені тут будуть раді, і я тут почуватимусь комфортно, адже мої потреби врахують». Якщо заклад освіти говорить, що він дотримується принципів інклюзії, то всі без винятку діти розуміють, що їх тут не будуть дискримінувати через якісь ознаки і не порівнюватимуть з кимось, а оцінюватимуть лише за досягнення.

Інклюзивність давно проникла в усі сфери життя суспільства. Особливу увагу цьому поняттю приділяє і промисловість, і бізнес. За даними звіту, проведеного компанією Accenture у 2018 році, 45 світових компаній-лідерів у сфері інклюзивності протягом чотирьох років збільшили свій чистий прибуток на 30 %. Відповідно до концепції «Освіта 4.0», заклад освіти має готувати здобувача відповідно до умов сучасної

індустрії. Тому якісне інклюзивне навчання – просто *must have* для будь-якої сучасної демократичної держави, яка прагне до розвитку та зростання.

Історичний аспект запровадження інклюзивного навчання в Україні

Перші кроки до інклюзії Україна почала здійснювати в далекому 1991 році, коли здобула незалежність та взяла на себе зобов'язання забезпечити основні права та свободи своїх громадян. Одним із таких основних прав є право на освіту, зазначене в основному законі держави – Конституції України (стаття 53). Надалі можна чітко прослідкувати, що розвиток інклюзивного навчання відбувався так званими «десятирічками» (2001, 2011, 2021). Перші практичні кроки щодо запровадження інклюзивного навчання в Україні почали здійснювати в 2001 році. Було розроблено проєкт для соціальної адаптації та інтеграції в соціум дітей з ООП шляхом організації їх навчання в загальноосвітніх закладах.

Із 2008 до 2013 р. Інститут спеціальної педагогіки Національної академії педагогічних наук України працює над канадсько-українським проєктом «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні». Основними цілями проєкту було зміцнення спроможності пілотних закладів освіти та громадських організацій у розвитку інклюзивної освіти; розробка необхідної законодавчої бази та механізмів упровадження моделі інклюзивної освіти для підтримки дітей з порушеннями психофізичного розвитку у загальноосвітніх навчальних закладах та суспільстві; забезпечення постійної підготовки педагогів до роботи в умовах інклюзивного класу/групи в загальноосвітньому просторі; формування позитивного ставлення до людей з порушеннями психофізичного розвитку в суспільстві. Проєкт реалізовувався в межах двох областей в Україні: Львівській області та в Криму. Це були перші спроби втілення рекомендацій Конвенції ООН про права людей з інвалідністю. Результати експерименту переконливо підтвердили правильність намірів, а також засвідчили, що для реалізації подібних проєктів потрібна виважена підготовка, тобто адаптація середовища, створення мультидисциплінарної команди, співпраця з батьками, створення позитивної атмосфери в шкільному середовищі.

У жовтні 2010 року Міністерство освіти і науки України затвердило Концепцію розвитку інклюзивної освіти. Та насправді історичним для інклюзивної освіти став 2011 рік, коли Кабінет Міністрів України ухвалив постанову № 872 «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах», де були визначені основні моменти з комплектування класів, введення посади асистента вчителя та особливостей організації освітнього процесу.

У 2021 році була ухвалена нова постанова КМУ № 957 «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання в закладах загальної середньої освіти». Основними нововведеннями стало запровадження понять «типологія освітніх труднощів» та «рівні підтримки в освітньому процесі», що мали на меті ще більше індивідуалізувати підхід до навчання дітей з ООП.

Інклюзивні практики закордонних держав

Як ми вже згадували раніше, найбільший прогрес у розвитку інклюзивного навчання в нашій державі відбувся у період запровадження пілотного проєкту «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні» (2008-2013 р.р.) за підтримки Канади. Згодом, до процесу розбудови інклюзивного навчання в Україні долучився Ізраїль. Саме на основі досвіду цих країн розроблялась законодавча та практична база з інклюзивного навчання. Розглянемо коротко особливості інклюзії в цих державах.

Більшість дітей з ООП в Ізраїлі навчаються в закладах загальної середньої освіти, це врегульовано законом «Про освіту» від 1998 року. Проте, не все так однозначно. Основний акцент у роботі з дітьми з ООП держава робить на ранньому їх виявленні,

супроводі та підготовці до навчання в дошкільному закладі. В країні функціонують інклюзивні центри створені для осіб з особливими потребами віком від 0 до 21 року, які надають як діагностичні, так і корекційні послуги.

В Ізраїлі вважають, що навчатись може будь-яка дитина, незалежно від її фізичних та інтелектуальних можливостей. Навіть діти зі складними порушеннями, які знаходяться вдома, закріплені за певною школою. Проте, навчання дітей з ООП не зводиться лише до інклюзії. У країні існує мережа спеціальних закладів освіти, домашня форма навчання. Спеціальна освіта та інклюзивна активно взаємодіють між собою: заклади освіти проводять спільні заходи, залучаючи вихованців та учнів з різних форм навчання.

У загальноосвітніх навчальних закладах з інклюзивним навчанням під час роботи в класі вчителю допомагає асистент. Залежно від потреб дитини їй може надаватись тьютор, який супроводжуватиме на підгрупових заняттях. Діти, які потребують інтенсивнішої підтримки, навчаються в спеціальних класах при загальноосвітніх закладах. Вони зараховуються до звичайного класу і, хоч освітній процес у них відбувається окремо, беруть участь у різних виховних заходах. У закладах освіти облаштовані ресурсні кімнати з необхідним обладнанням.

У Канаді всі загальноосвітні школи інклюзивні. Проте в освітній мережі існують і спеціальні школи для дітей, яким важко інтегруватись у загальноосвітній клас. Загалом, потребу в індивідуалізації освітнього процесу визначає Комітет з ідентифікації, розміщення і огляду. Батьки дитини з ООП мають право обирати форму навчання та заклад.

У школах Канади існують такі форми інклюзії:

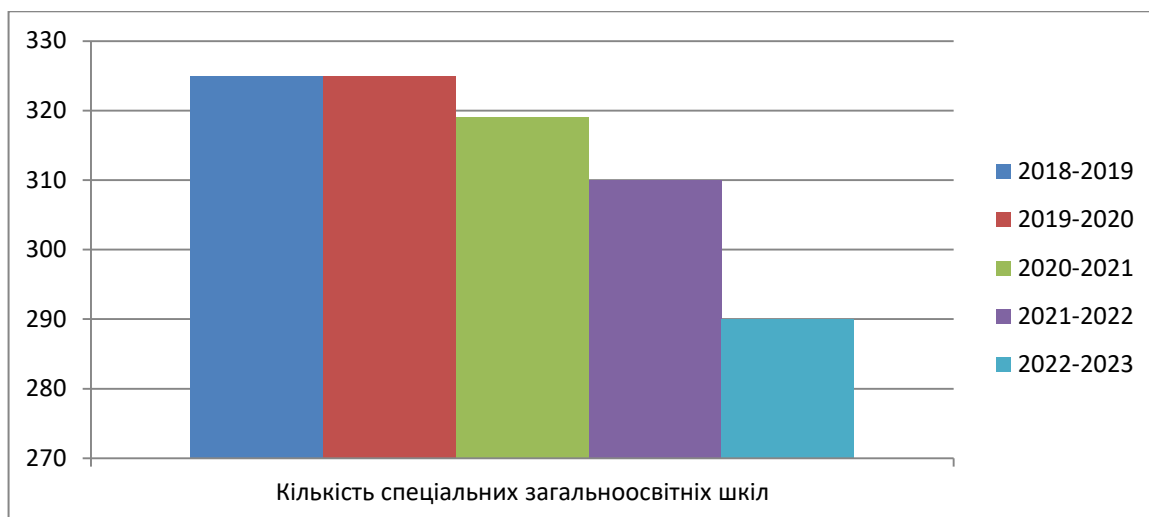
- загальний клас з непрямою підтримкою (без залучення додаткових ресурсів);
- загальний клас із ресурсною підтримкою (тьютор);
- загальний клас із підтримкою поза класом (тьютор та підтримка в ресурсній кімнаті чи спеціальному класі);
- клас спеціальної освіти з частковою інтеграцією (змішане навчання в спеціальному класі і загальному);
- клас спеціальної освіти.

Подібну структуру інклюзивної освіти в Україні впроваджено в січні 2022 року відповідно до Порядку організації інклюзивного навчання у ЗЗСО. Зокрема визначено потребу в асистенті вчителя та учня, ступінь додаткової підтримки для дітей з ООП відповідно до необхідного рівня підтримки в освітньому процесі.

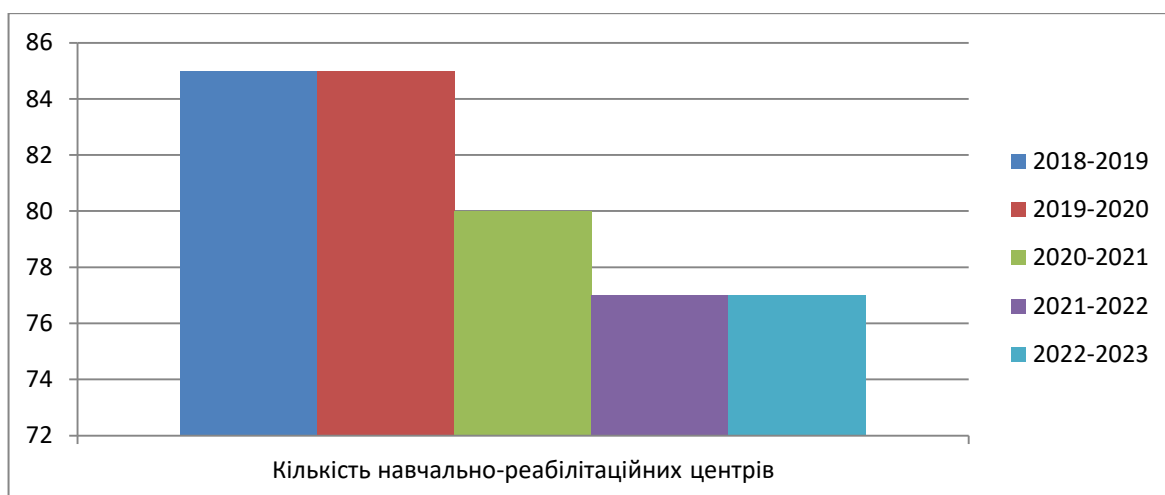
Кількісні показники інклюзивного навчання

Проаналізуємо основні кількісні показники, за якими можна оцінити запровадження інклюзивного навчання в Україні протягом 2018-2023 років.

На рисунку 1 зображена динаміка чисельності спеціальних загальноосвітніх шкіл в Україні протягом 2018-2023 років. Як бачимо, спостерігається чітка тенденція до скорочення мережі таких закладів. Якщо у 2018 році їх було 325, в 2023 залишилось 290. Слід зазначити, що в Україні розбудова інклюзивного навчання для багатьох стала простим протиставленням спеціальній освіті, без урахуванням її «плюсів». Так само поступово зменшується мережа навчально-реабілітаційних центрів, що орієнтовані на навчання дітей з тяжкими та комплексними порушеннями (Діаграма 2).

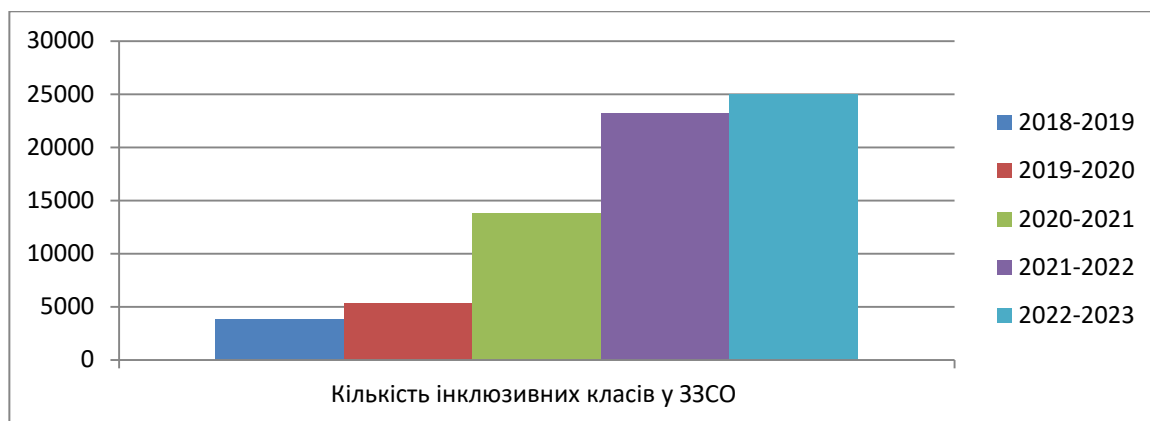

Діаграма 1. Динаміка чисельності спеціальних загальноосвітніх шкіл протягом 2018-2023 років

Діаграма 2. Динаміка чисельності спеціальних навчально-реабілітаційних центрів протягом 2018-2023 років

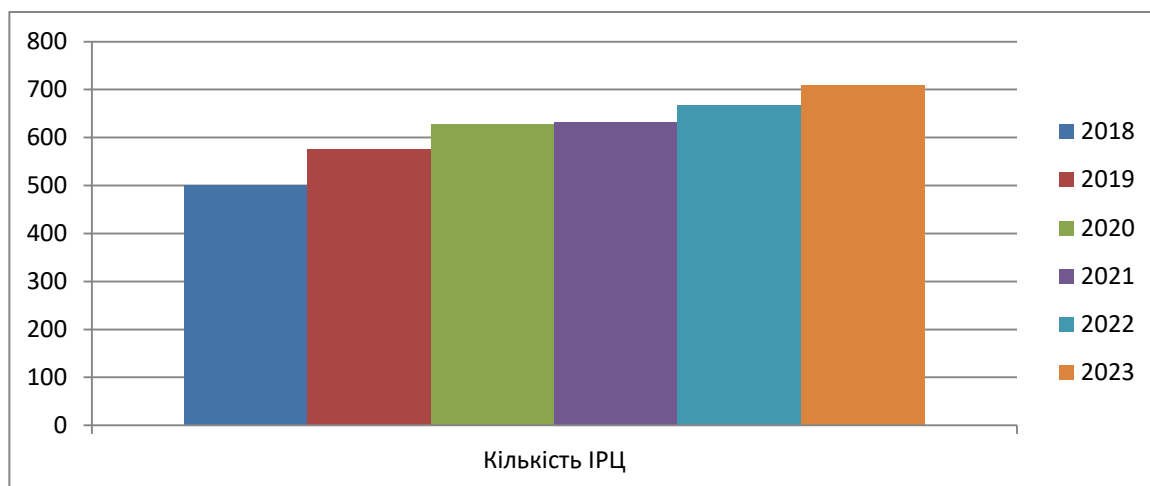
Натомість, спостерігається стрімке збільшення кількості інклюзивних класів у закладах загальної середньої освіти (Діаграма 3). За п'ять років їх кількість виросла з 3790 у 2018-2019 навчальному році до 24995 у 2022-2023-му. Суттєво збільшилась і кількість асистентів учителів. Якщо у 2018 році в Україні їх було 3732 особи, то у 2023 році – це 22685. Різниця вражає – у шість разів.

Діаграма 3. Динаміка чисельності інклюзивних класів протягом 2018-2023 років

Також держава розбудовує мережу інклюзивно-ресурсних центрів (ІРЦ). У 2018 році, коли стартувала реформа психолого-медико-педагогічних консультацій, таких закладів було створено 500. У 2022 році із 667 ІРЦ майже сотня закладів була знищена внаслідок воєнних дій на території України. Проте, станом на листопад 2023 року мережа ІРЦ в Україні збільшилась до 709 одиниць.

Доречно було б зазначити, що в порівнянні з нарощуванням показників чисельності інклюзивних класів та ІРЦ, значно знизилось методичне забезпечення інклюзивного навчання. Якщо у 2018 році було видано більше 50 різноманітних документів, що регламентують освітній процес дітей з ООП, у 2023 році такий документ був лише один.

Діаграма 4. Динаміка чисельності інклюзивно-ресурсних центрів протягом 2018-2023 років

Перспективи розвитку освіти для осіб з ООП

Євроінтеграційні процеси в Україні продовжують розвиватись, тому наша держава активно розвиває безбар'єрний простір – простір, комфортний для всіх членів суспільства. У 2021 році було схвалено «Національну стратегію із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2023 року». Вона охоплює всі сфери життя суспільства, у тому числі і освіту. Передбачається розробка та ухвалення Національної стратегії розвитку інклюзивної освіти на 2023-2030 роки, яка передбачає, що діти з ООП зможуть навчатися у своїй громаді, спілкуватись з друзями, однолітками та розвивати соціальні навички. В рамках стратегії відбувається забезпечення закладів освіти шкільними автобусами, проте,

важко сказати, чи підлаштовані вони під потреби дітей з ООП. Також не вирішеною залишається наявність у закладах освіти укриттів цивільного захисту та їх доступність для дітей з ООП.

Законом України «Про освіту» держава гарантує здобувачам освіти право на індивідуальну освітню траєкторію, яка реалізується через вільний вибір видів, форм і темпу здобуття освіти, освітньої програми, навчальних дисциплін та рівня їх складності, методів і засобів навчання, а також право батьків обирати для своєї дитини заклад освіти. Тому доречно зазначити, що держава також зобов'язана надавати батькам можливість реалізувати це право вибору, розвиваючи і вдосконалюючи всю мережу закладів освіти для дітей з ООП.

Незважаючи на значні успіхи в розвитку інклюзивного навчання в Україні, є чимало проблем і не вирішених питань. Зокрема, болючим питанням для батьків дітей з ООП залишається забезпечення дитини асистентом учня. Ця соціальна послуга прописана в Законі «Про соціальні послуги» ще у 2020 році, проте реалізувати її на практиці змогла лише одна Вінницька громада у 2023-му.

Найбільше дискусій у практиків інклюзивного навчання викликає освіта дітей з інтелектуальними труднощами, зокрема програми навчання та документи про освіту. Якщо раніше такі діти могли навчатися за спеціальними програмами в закладі загальної середньої освіти, то зараз – за модифікованою, але загальноосвітньою. Дані питання потребують переосмислення та чіткого визначення на рівні законодавства.

Список використаних джерел:

1. Закон України про освіту від 05.09.2017.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
2. Постанова КМУ від 15 вересня 2021 року № 957 (зі змінами від 06.09.2022) «Про затвердження порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-п#Text>
3. Гладуш В. Інклюзивна освіта в Україні: успіхи, проблеми, перспективи// Digital Library NAES of Ukraine
<https://lib.iitta.gov.ua/729855/1/%D0%86%D0%BD%D0%BA%D0%BB%D1%8E%D0%B7%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B0%20%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0%20%D0%B2%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96%20%D1%83%D1%81%D0%BF%D1%96%D1%85%D0%B8.%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B5%D0%BC%D0%B8.%20%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%81%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%B8.pdf>
4. Дія. Бізнес без бар'єрів <https://business.diia.gov.ua/cases/business-without-barriers/inkluzivnist-ta-riznomanitnist-u-malomu-ta-serednomu-biznesi-novij-trend-ci-must-have>
5. Шевченко С.М. Мережа спеціальних закладів загальної середньої освіти осіб з особливими освітніми потребами (2017-2022)
<https://lib.iitta.gov.ua/730171/1/Шевченко%20С.М.%20Тези%202025.03.22-155-161.pdf>
6. Демішева М. Реалізація інклюзивної освіти в школах Ізраїлю// Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Молодіжна наука заради миру та розвитку». Листопад, 2022. http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/12751/1/Стаття_Демішева.pdf
7. Турко Б. Організація та впровадження інклюзивної освіти у Канаді: історія та сучасність// Психолого-педагогічні проблеми сучасної школи. (1), 121-126// <https://doi.org/10.31499/2706-6258.1.2019.178253>
8. Шкарлет Сергій «Освіта 4.0. Український світанок»
<https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2022/12/10/Osvita-4.0.ukrayinskyi.svitanok.pdf>